

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XIX

Neřir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XIX

İstanbul - 1999

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail Özdoğan

Tel: (0212) 518 26 09 Fax : (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Tel: (0216) 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres : **ENDERUN KİTABEVİ** Büyük Reşitpaşa Cd. Yümnü İş Merkezi No: 46
Beyazıt - İSTANBUL Tel. (0212) 528 63 17 - 528 63 18

“*Jön Türkler*” hareketinden mülhem ve aslında Ruslar tarafından takılan bir isim olan “*Genç Tatarlar*” hareketi ve bunun İsmail Gaspıralı ile olan benzeşme ve farklılıkları Genç Tatarlar hareketinin incelendiği bölümde derinlemesine ele alınmaktadır. Böyle bir değerlendirme şüphesiz Gaspıralı’nın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Kitabın dikkate değer kısımlarından biri de Türkiye ile olan münasebetlerin değerlendirildiği Kırım Tatarları ve Türkiye başlıklı yedinci bölümdür (s. 177-201). Burada genel çerçevedeki münasebetler; İstanbul’a tahsile gönderilen öğrenciler, Kırımlı muhacirler vs. ele alınmaktadır. Bu arada Türk ve Tatar kelimeleri arasındaki fark da incelenmektedir. Kitabın bundan sonraki kısmı gelişen siyasî hadiseler ve I. Dünya Savaşı ve sonuç kısmıyla son bulmaktadır.

Ele aldığımız bu eserde kitap ve makalelerin yanı sıra, hâtıratlar ve notlar, konuyla ilgili kişilerin vârisleriyle yapılan röportajlar Kırım Merkezî Devlet Arşivi ve Kırım Ülke Müzesi Arşivi’ndeki vesikalardan ve Türkiye ile ilgili kısımlarda özellikle de tahsile gönderilen öğrenciler için Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki belgelerden faydalanılmıştır. Bu arada Rusça eserlerden ve doktora tezlerinden de istifade edildiğini belirtmek gerekiyor. Eser, Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkimizin Sovyetler Birliği’nin dağılmasından ve Türk dünyası tarihinin en büyük kırılma noktasında olduğumuz ve belki de yavaş yavaş geçmekte olduğumuz şu sıralarda gerek Kırım Türkleri ve gerekse diğer Türk topluluklarına yönelik ciddi politikalar oluşturma açısından değerli bir çalışmadır. Özellikle, Orta Asya Türk Tarihi boyunca, baskıcı ve vahşi uygulamaları ile hâturalarda çirkin ve silinmez izler bırakan Rus yönetimi altında gelişen millî kimlik hareketi ve Osmanlı’daki Türkçülük hareketiyle olan benzerliği veya etkilendiği yönler ve Kırım Sentezi başarılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Murat CANDEMİR

Ekmeleddin İHSANOĞLU (yay.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994-1998, I (XXVIII-886 s.), II (XXXVI-849 s.) İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) yayını.

Osmanlı Tarihi ile ilgili, uzmanları tarafından yazılmış, halkın rahatlıkla okuyabileceği, fakat ilmî ölçütlere de sadık kalınarak kaleme alınmış birkaç ciltlik bir esere uzun zamandan beri ihtiyaç duyulmakta idi. Her ne kadar bu alanda yerli ve yabancı tarihçiler tarafından okuyucuya sunulmuş eserler de yok değilse de, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI’ya ait *Osmanlı Tarihi*’nin ilk altı cildi ile Enver Ziya KARAL tarafından tamamlanan III. Selim devrinden 1918’e kadar olan sürecin daha umumî bir çerçevede sunulduğu müteakip beş cilt öyle bir çırpıda okunabilecek, hatırdta tutulabilecek cinsten değillerdi. Özellikle rahmetli UZUNÇARŞILI’nın hissesine düşen kısımlar pek zengin bir içeriğe sahip olmakla, hem siyasî olaylar hem de devlet adamları, ilim mensupları, kısmen

teşkilât ve komşu devletler, hatta Avrupa devletleri hakkında da bilgiler gibi çok çeşitli konuları ihtiva etmekle beraber, kanaatimizce bir tür ansiklopedi niteliğinde idi. Halil İNALCIK'ın *The Ottoman Empire. The Classical Age, 1300-1600* (London 1973)'ı ise, kronolojiye boğulmadan, siyasi olaylara gömülmeden, Osmanlı Devletinin kökeni, hanedanı, yönetimi, iktisadi ve içtimaî hayatı, din ve kültürü hakkında değerlendirmelere yer verilen eşsiz bir eser olmakla beraber, Norman ITZKOWITZ ve Colin İMBİR'in Türkçe metninden yaptıkları İngilizce çeviri yayınlanmakla beraber, ne yazık ki, Türkçe asıl metin –büyük bir talihsizliktir- Türk okuyucuların faydalanımına arz olunamadı. Eserin kendisi de Osmanlı Devleti'nin hemen hemen yarı ömrünü kapsıyordu.

Mithat SERTOĞLU'nun *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi* (İstanbul 1962-1963, 6 cilt)'ni "1922'ye kadar geçen dönemin en iyi Türkçe incelemesi" olarak değerlendiren Stanford J. SHAW'un eşi Ezel Kural SHAW ile birlikte yayınladığı *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge University Press 1976) adlı eseri de Mehmet HARMANCI tarafından Türkçe'ye kazandırıldı: *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul 1982, 2 cilt.

Ekmeleddin İHSANOĞLU tamtulan eseri sunarken, Osmanlı Devleti'nin Roma İmparatorluğu (Batı ve Doğu İmparatorlukları Roma-Bizans kasd olunmaktadır)'ndan sonra '*stratejik önemi büyük topraklar üzerinde dünyanın en uzun ömürlü devletini kuran ve üç kut'ada bütünlük ve birliğini devam ettirebilen tek devlet*' olduğunu belirtir, kendinden evvel kurulmuş Büyük Selçuklular (1038-1194), Anadolu Selçuklu Devleti (1077-1307) ve Timurular (1370-1506) gibi devletlerin kısa sürelerde dağılmalarına mukabil, Osmanlı Devleti'nin Anadolu merkez olmak üzere Balkanlar'da ve Arap topraklarında hayli uzun ömürlü olduğunu vurgular. Bunun nedenini Osmanlı'nın Anadolu Selçuklularından başlayarak Büyük Selçuklu toplum modelini miras olarak almakla beraber, ona yenilikçi bir uygulama biçimi vermesinde, Anadolu'daki Türk göçebe nüfusunu ve bütün teb'ayı devlet kontrolü altına almasında aramalıdır. (Bu hususta bk. Taha AKYOL, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul 1999, s. 122 vd.).

İHSANOĞLU bu kitabın yayınlanmasının bir diğer amacını da şöyle anlatmaktadır: "*Müslüman milletlerin birbirleri hakkında bazı yanlış ve yetersiz bilgilere dayanan fikirlere sahip olduğunu gördüm. Aynı zamanda, diğer müslüman milletlerin tarihiyle ilgili hadiselerin genç nesiller tarafından kullanılan ders kitaplarında zaman zaman, peşin hükümlere dayalı olarak, eksik ve hatta yanlış bir şekilde anlatıldığını müşahede ettim... Doğu ile Batı dünyasını birleştiren Osmanlı Devleti'nin ve bu devleti meydana getiren toplumların tarihinin hem doğu, hem batı dünyasının aydınları tarafından iyi anlaşılmasının dünya barışı açısından taşıdığı öneme bir daha işaret etmek istiyoruz"* (s. XVII-XVIII).

Kıymetli yayıncı İHSANOĞLU bu çalışmada "Klasik kronolojik yaklaşımla saltanat devreleri çerçevesi içinde vukuatın sıralanması şeklindeki tarih yazıcılığına itibar edilmemiştir" demektedir (s. XXII).

I. Cildin başlığı *Devlet ve Toplum*'dur. Osmanlı Siyasî Tarihî bölümünün Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya kadar ki safhasını (5-65 s.) Feridun EMECEN, geri kalanını da (65-135 s.) Kemal BEYDİLLİ, Osmanlı Devleti'nin saray, merkez, eyâlet (taşra) ve ilmiye teşkilâtı bölümünü (139-279 s.) Mehmet İPŞİRLİ, Tanzimat ve sonrasının düzenlemelerini (283-334 s.) İlber ORTAYLI, Askerî Teşkilât kısmını (337-371 s.) Abdülkadir ÖZCAN, Osmanlı'da Hukuk (375-438 s.) kısmını Mehmet Âkif AYDIN, Osmanlı toplumu (441-650 s.) bahsini Bahattin YEDİYILDIZ, Osmanlı İktisadî Yapısı (513-650 s.) bölümünü de Mübahat S. KÜTÜKOĞLU yazmışlardır.

II. Cildin ana başlığı Dil ve Edebiyat, Din ve Düşünce, Eğitim ve Bilim, Sanat ve Mimarî'dir. Osmanlı Türkçesi (1-20 s.) Nuri YÜCE, Anadolu'da Türk Edebiyatı (69-94 s.) Orhan OKAY, Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman Halkları'nın Edebiyatı (95-105 s.) Nimetullah HAFIZ, Din ve Düşünce Hayatı (109-193 s.) Ahmet Yaşar OCAK, Batılaşma Devri Fikir Hayatı (195-219 s.) Orhan OKAY, Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları (223-361 s.) ve Osmanlı Bilimi Literatürü (363-444 s.) Ekmeleddin İHSANOĞLU, Osmanlı Sanatı ve Mimarîsi (447-480 s.) Esin ATIL, Hat Sanatı (481-486 s.) M. Uğur DERMAN, Tezhip Sanatı (487-489 s.) Çiçek DERMAN, Osmanlı Müsiki (493-530 s.) Cinüçen TANRIKORUR tarafından yazılmıştır. Görüldüğü üzere, yazarların hepsi konularının en tanınmış yetkilileridir.

Eserin II. Cildinin sonunda Terimler Sözlüğü (533-551 s.), Kronoloji Cetveli (555-568 s.), Bibliyografya (571-648 s.) ve İndeks (651-849 s.) bulunmaktadır.

Birbirinden kıymetli makaleler arasında Nimetullah HAFIZ'ınki bir hayli ilginçtir. Yazar, önce Balkanlarda İslâmlaşma hakkında bilgi vermektedir: "*Osmanlılar, fethettikleri memleketlerdeki köylüleri ve diğer halkı mahallî otoritelerin baskısından korumuş, yerli asillere ve askerî sınıfa karşı tolerans göstermişlerdir. Vergiye tabi hükümetlerden toplanan askerlerin birçoğu İslâmiyet'i kabul etmeden Osmanlı ordusuna hizmet etmişlerdir. Görüldüğü gibi, fethedilen bir bölgenin Osmanlılaşması ani ve radikal bir şekilde değil, zamanla ve bu bölge halkına tolerans gösterilerek gerçekleşmiştir*" (II, 95).

Osmanlı döneminde Avrupa'daki müslüman halklar olarak da Boşnaklar, Arnavutlar, Romlar (Çingeneler), Pomaklar, Torbeşler ve Goralılardan bahs etmekte, bunların XV. yüzyıldan başlayarak XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar büyük guruplar halinde müslüman olduklarını yazmaktadır. Torbeşler Makedonya'da, Goralılar ise Sırbistan'ın güneyinde yaşayan Pomaklardır. HAFIZ, müslümanların zengin halk edebiyatı ürünleri üzerinde durduğu gibi, bunların divan edebiyatı türü eserlerinden de bahs etmektedir.

Ekmeleddin İHSANOĞLU'nun yayımcılığını yaptığı bu eser -gerçekten de- makaleleriyle, enfes görüntü malzemeleri ile "*İlmî hüviyeti içinde Osmanlı siyasi tarihi, idarî müesseseleri ve medeniyeti tarihi konusunda faydalanılabilecek derli toplu (örnek) bir kitap haline gelmiştir*" (s. XXII). Her türlü övgüye hak kazanmıştır.

Nejat GÖYÜNÇ

Taha AKYOL, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul 1999, Milliyet yayınlarından, 261 s.

Hergün gazetesindeki sütununda yazdıklarını zevkle okuduğumuz *Medine'den Lozan'a* (1996) ve *Bilim ve Yanılgı* (1997) kitaplarının müellifi Taha AKYOL, Osmanlı İmparatorluğu'nun 700'üncü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75'inci kuruluş yıldönümlerine armağan ettiği yukarıdaki eserin, küçük bir taslağının Milliyet gazetesinin Pazar Postası ekinde 6 makale halinde yayımladığını, gördüğü ilgi ve teşvikler üzerine de 1998 yaz aylarında çalışarak bu kitabı meydana getirdiğini "Önsöz"de belirtmektedir. Eser 14 kısımdan oluşmaktadır. Bektaşilik ve Osmanlı şemsiyesi (11-73), Türkmenlik'ten Devlet'e (25-39), Osmanlı'da isyanlar ve mezhep (41-55), Şah İsmail ve Yavuz Selim (57-73), Dönüm noktası: Çaldıran (75-91), Osmanlı'da ve İran'da 'Devlet' (93-109), 'Halk İslamı'ndan' Fıkıh İslamı'na (111-126), Mezhepler ve medreseler (127-142), Din, Hukuk ve Devlet (143-158), Devlet ve ulema (159-174), Bürokrasi, ulema ve modernleşme (175-191), Osmanlı modernleşmesi ve İran devrimi (193-210), Göçebelikten bürokratik modernizme (211-228), Tarihten Geleceğe (229-246).

Günümüzde tarih araştırmalarında bir devletin veya toplumun siyasî, iktisadî, sosyal gelişmeleri, kültürel aşamalarının incelenmesi yanında toplulukların bizzat daha farklı gelişmelerinin de ele alındığı bilinmektedir. Nüfus hareketleri, üretim, üretimden doğan artı ürünün paylaşılması, şehir ve köy hayatının araştırılması yanında, bölgeler arası gelişmeler, farklılıklar da incelenmekte, disiplinlerarası araştırmalara yer verilmektedir. Bunun da sonucu dünyanın farklı bölgelerinde de aynı gelişmelerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da insanı yanılgılara düşmekten kurtarmaktadır. Buna bir örneği 1999 başlangıcında İstanbul'un ünlü bir TV kanalındaki Osmanlı Devleti Açık Oturumu'ndaki tartışmalar teşkil eder. Bir tarih profesörü Osmanlı Devleti'nin istilacı olduğunu, kendi uyruğundaki insanlara karşı müslüman-hristiyan ayırımı yaptığını söyledi. Halbuki, XVI. yüzyılda henüz birliğini tamamlayan ve ülkesindeki müslümanları kılıçtan geçirdiği gibi, Yahudileri de kovan İspanya'nın kuzey Afrika'daki serüvenleri, yeni keşf olunan Amerika'daki Aztek ve İnka Medeniyetleri'ni yağmaladığı, yarımada'daki komşusu Portekiz ile birlikte dünyayı paylaştıkları, Avrupa'daki mezhep mücadeleleri hatırlanabilir, daha isabetli, objektif, tarafsız konuşulabilirdi. Fransa'da din savaşlarında 1562-1629 arasında katolik ve protestanlardan 765.200 kadın ve erkek hayatını kaybetmiş, 12.300 kadın ve kızın ırzına geçilmiş, 9 şehir ve 252 köy yakılmış, 180.000